

GRETA ŽIČKUVIENĖ

Atrastos ir restauruotos evangelistų skulptūros

Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje aptiktos keturios evangelistų skulptūros – tik dalis kadaise pamirštų ir naujai atrastų šios šventovės meno kūrinų. Šių bei kitų neabejotinai didelės meninės vertės skulptūrų tolimesnę likimą lėmė tai, kad jos tiesiogine to žodžio prasme buvo išskeltos į dienos šviesą. Turtingą ir painią Šv. Jonų bažnyčios istoriją tyrinėjo ir remdamasis gausia archyvine medžiaga savo studijoje plačiai aprašė menotyrininkas Vladas Drėma¹. Jis atributavo kai kuriuos bažnyčioje esančius meno kūrinius, išaiškino daug čia dirbusių meistrų vardų. Per perstatymus, atnaujinimus, įgijimus ir praradimus, vykusius per ilgą Šv. Jonų bažnyčios istoriją, ne kartą kito šventovės fasadas ir interjeras. Pertvarkant koplyčių altorius, į bažnyčią pateko daug skulptūrų iš kitų Vilniaus bažnyčių, uždarytų daugiausia po 1831 m. sukilimo. 1979 m. Šv. Jonų bažnyčioje įrengtas Mokslo muziejus, o patalpas pritaikant muziejaus reikmėms iš bažnyčios išneštos prie bendro dekoru „nederėjusios“ skulptūros, išardyti koplyčių altoriai. Per paskutiniąją bažnyčios restauraciją (1972–1979 m.) skulptūros buvo perkeltos į rūšį ir pagalbines patalpas prie vargonų. Iki mūsų dienų išliko dvidešimt dvi šiose patalpose saugotos skulptūros: keturios alegorinės, keturios evangelistų, dvi angelų, šešios angeliukų, penkios šventųjų ir nedidelė pranašo Zacharijo².

Skulptūromis susirūpinta 2010 m. įkūrus Vilniaus universiteto muziejų. Prieš porą metų įvertinus ilgą laiką pagalbinėse patalpose pragulėjusių skulptūrų būklę, imtasi jas paeiliui restauruoti. 2015–2016 m. sutvarkyti penki kūriniai: keturių evangelistų ir šv. Barboros skulptūros. Šioje publikacijoje plačiau apžvelgiama evangelistų skulptūrinė grupė, kuri datuojama XVIII a. viduriu.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus Šv. Jonų bažnyčia, Vilniaus universiteto muziejus, restauracija, Prano Gudyno restauravimo centras, XVIII a. vid. evangelistų skulptūrinė grupė.

Stanislovo Kostkos
koplyčioje buvusio
Šv. Augustino altoriaus
fragmentas. 1968 m.
Fotografas nežinomas

Į Šv. Jonų bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčią, įrengtą 1677 m., vėlesnės rekonstrukcijos metu iš uždarytos Augustinų bažnyčios buvo perkelti didysis ir šoniniai altoriai su architektūriniais elementais, paveikslais bei skulptūriniu dekoru. 1968 m. darytoje šios koplyčios altoriaus nuotraukoje matomos keturios evangelistų skulptūros, tačiau teigti, kad jos priklausė Augustinų bažnyčiai, negalima. Taigi, lieka neaišku, kada šios skulptūros atsirado Šv. Jonų bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčioje.

Evangelistų skulptūros priskiriamos vėlyvajam barokui. Profesionaliai iš liepos medienos išdrožtos figūros persmelktos patoso, itin gausi drabužių klosčių ritmika³. 72–68 cm aukščio figūrų vaizdinė pusė modeliuota kruopščiai, o nugarinė – labai fragmentiškai. Pastarosios pusės apačioje medienoje aiškiai matomos gilios išdrožos, skirtos figūroms „pasodinti“ ant altoriuje esančių tam skirtų architektūrinių elementų. Nugarinėje visų skulptūrų pusėje buvo įkaltos stambios vėny, ant jų matyti pririštų lininių virvių likučiai – veikiausiai figūros prie altoriaus virvėmis buvo pritvirtintos papildomai. Skulptūroms trūksta vaizduojamus asmenis charakterizuojančių atributų: įprastai vaizduojamų angelo, liūto, jaučio ir erelio, be to, didžioji dalis evangelistų rankų sujungimų vietose atsiklijavusios ir neišlikusios, todėl pagal išvaizdą galima atpažinti tik šv. Joną evangelistą – jauniausią Jėzaus mokinį⁴.

Skulptūrų būklė prieš restauravimą buvo itin bloga. Viršutinis polichromijos sluoksnis atrodė neautentiškas – visos skulptūros, ypač jų drabužiai, buvo padengtos pilka, šiek tiek blizgia, bet smarkiai patamsėjusia danga, ši derinta su matiniais pilkais dažais, kuriais buvo dekoruotos figūrų galvos, rankų plaštakos bei pėdos ir nugara. Dėl

didelės santykinės drėgmės, esančios bažnyčios rūsyje, polichromija buvo smarkiai pakilusi nuo medienos pagrindo, trapi ir lengvai byranti. Nubyrėjusi polichromija daug kur atvėrė pliką medieną, o nubyrėjęs viršutinis sluoksnis – gelsvai baltą gruntą arba ankstesnį gelsvai baltų dažų sluoksnį. Kai kur blizgus pilkas plonas viršutinis sluoksnis buvo atsisluoksniavęs nuo po juo esančio sluoksnio, kuris atrodė panašus į auksuotę. Dėl didelės aplinkos drėgmės išbrinkus klijams, atsipalaidavo ir nukrito daugelis priklijuotų detalių, kai kurios jų buvo išsaugotos ir atkeliavo kartu su skulptūromis. Atidžiau apžiūrėjus paaiškėjo, kad kai kurių figūrų originalūs kojų pirštai neišlikę. Matyt, jiems atsiklijavus ir dingus, pirštai buvo rekonstruoti – gana kruopščiai sumodeliuoti iš gipso ir prikalti nedidelėmis metalinėmis vinutėmis, kurios buvo smarkiai pažeistos korozijos.

Išsamius skulptūrų polichromijos tyrimus atliko restauravimo technologė Laima Kruopaitė. Paaiškėjo, kad evangelistų figūros polichromuotos ir dekoruotos kelis kartus. Jų mediena buvo įklijinta gyvūninės kilmės klijais ir gruntuota baltos spalvos kreidiniu klijinio gruntu. Skulptūrų „Nežinomas evangelistas I“ ir „Nežinomas evangelistas II“ knygos bloko polichromijos mėginiuose ant grunto rastas išlikęs vienas dekoruoto sluoksnis. Gruntas dengtas raudonos spalvos polimentu, ant jo kloti aukso lakšteliai. Manoma, kad tai pirminio dekoravimo, kurio daugiau niekur nepavyko aptikti, likučiai. Visuose kituose tyrinėtuose pavyzdžiuose ant grunto aptikta baltos spalvos dažų, kurių sudėtyje yra švino baltojo pigmento ir rišiklio – aliejaus.

Toliau dekoruoto sluoksniai įvairūs, jų seka skirtinga. Daugumoje mėginių matyti, kad ant baltų dažų sluoksnio klotas už pirmąjį plonesnis kreidinio klijinio gruntu sluoksnis ir dažyta baltais aliejiniais dažais su cinko baltojo pigmentu. Galvų, plaštakų ir pėdų srityse ant baltų dažų yra viršutinis labai plonas šviesiai pilkų dažų sluoksnelis. Jame rasta kreidos, gipso, rudo geležies (III) oksido, juodo anglies pigmento ir gyvūninės kilmės klijų su aliejaus priemaiša. Figūrų rūbų srityje ant baltų dažų esama skaidraus raudono lako sluoksnelio, ant kurio buvo užkloti aliuminio lakšteliai. Šis vėlyvasis „sidabravimo“ sluoksnis aptiktas visų keturių skulptūrų, vaizduojančių evangelistus, dekore.

Įvertinus tyrimų rezultatus skulptūrų polichromiją nutarta atkurti iš dalies – neatidengiant vieno iš fragmentiškai išlikusių apatinių sluoksnių. Be to, nuspręsta neišlikusiose vietose įterpti pigmentais nuspalvintą restauracinį gruntą ir palikti jį neretušuotą. Retušas šiuo atveju nereikalingas, nes juo būtų atkuriamas viršutinis aliuminio lakštelių

1

2

3

4

dekoro sluoksnis, kuris labai sunkiai dera su vėlyvojo baroko skulptūrų modeliavimu ir menine išraiška. Restauracinis gruntas pasirinktas tam, kad neišlikusių fragmentų vietose mechaniškai apsaugotų skulptūrų polichromiją bei atkurtų estetinį ir spalvinį šių kūrinių vientisumą.

Į Prano Gudyno restauravimo centrą skulptūros pateko labai blogos būklės, tad pirmiausia teko sutvirtinti ir prie medienos priklijuoti traپیą, byrančią polichromiją. Tam naudoti odos klėjai⁵, kuriais prisotintas gruntas atsargiai, žingsnelis po žingsnelio, kartu su dažais priklijuotas prie pagrindo. Šiuo atveju polichromijos tvirtinimas nebuvo toks paprastas, kaip atrodė iš pirmo žvilgsnio. Kai kuriose vietose, ypač tose, kur yra aliuminio lakštelių danga, polichromiją buvo sunku priklijuoti, todėl šios vietos papildomai tvirtintos užklijuojant mikalentinį popierių. Nedideli jo fragmentai tvirtinti ant pakilusių polichromijos vietų, gruntas prisodrintas klėjais, o ant viršaus papildomai priklijuotas papirosinis popierius – kad paviršių būtų galima pašildyti elektrine mentele. Pašildžius tvirtinamas vietas, klėjai įsiskverbė giliai į gruntą, dažų sluoksnis tapo elastingesnis ir polichromija prisiklijavo prie medienos.

Sutvirtinus polichromiją, pašalinti uždažymų sluoksniai, buvę figūrų galvos, rankų plaštakų bei pėdų srityse, kadangi pilki asfalto spalvos dažai niekaip nederėjo prie turtingos barokinės drožybos. Aliuminio lakštelių dangos, dekoruojančios evangelistų drabužius, nuspręsta nešalinti, nes po ja esantys sluoksniai buvo išlikę labai fragmentiškai.

Atviros medienos plotai kruopščiai nuvalyti distiliuoto vandens ir etilo alkoholio mišiniu. Pašalinti iš gipso sumodeliuoti kojų pirštai. Sujungimų vietose atsipalaidavusios medinės skulptūrų detalės – rankos, plaštakų, knygų, drabužių klosčių dalys – mediniais kaiščiais įtvirtintos ir įklijuotos į savo vietas. Iš liepos medienos išdrožti ir tokiu pačiu būdu sumontuoti smulkūs trūkstami figūrų fragmentai: rankų pirštų dalys, drabužių klosčių intarpai. Naujas detales bei fragmentus išdrožė bei sumontavo polichromuoto medžio restauratoriai Rolandas Vičys bei Alfonsas Šiaulys.

Atvira mediena prieš gruntavimą buvo įklijinta. Iš odos klijų ir sijos kreidos pagamintas restauracinis gruntas, jis nuspalvintas geltonos

Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje aptiktos evangelistų skulptūros prieš restauravimą:
1 – „Nežinomas evangelistas I“ (restauravo P. Kuodis),
2 – „Nežinomas evangelistas II“ (restauravo A. Davainienė),
3 – „Evangelistas Jonas“ (restauravo G. Žičkuvienė),
4 – „Nežinomas evangelistas III“ (restauravo A. Šiaulys).

Fot. V. Šileikienė
(žr. 150 p.)

—
Skulptūros fragmentas restauravimo metu.

Fot. R. Vičys

Vilniaus Šv. Jonų
bažnyčioje aptiktos
evangelistų skulptūros po
restauracijos.

Fot. V. Šileikienė
(žr. 153 p.)

ir rudos spalvos pigmentais – spalva taikyta prie po aliuminio lakšteliais esančio gelsvai balto dažų sluoksnio. Šiuo gruntu vienu sluoksniu, kad nesiektų polichromijos lygio, padengti atviros medienos plotai. Tokiu būdu gruntu padengus neišlikusių fragmentų vietas, mechaniškai sutvirtinta lengvai pažeidžiama išlikusi polichromija. Skulptūrų dekorui įgijus spalvinį vientisumą, atsiskleidė šių puikių vėlyvosios barokinės drožybos kūrinių grožis.

Susirūpinęs dėl išlikusių Šv. Jonų bažnyčios skulptūrų būklės, V. Drėma rašė, kad jas reikia skubiai apsaugoti ir konservuoti, o vėliau eksponuoti kuriame nors tuščiam altoriuje⁶. Restauruotas evangelistų ir Šv. Barboros skulptūras šiuo metu ruošiamasi eksponuoti vienoje iš Šv. Jonų bažnyčios koplyčių – Šv. Barboros (auksakalių cecho). Kadangi altorius, kuriam kažkada skulptūros priklausė, neišliko, ši bažnyčios erdvė – puiki vieta restauruotoms skulptūroms, čia jas vėl galės pamatyti Šv. Jonų bažnyčios ir Vilniaus universiteto muziejaus lankytojai.

Išnašos

1. Drėma V., *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
2. Giniūnienė A., „Pamirštas skulptūrų rinkinys Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje“, *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, sud. G. Jankevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 229–240.
3. *Ibid.*
4. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sud. Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 155–156.
5. Lukšėnienė J., Makuška R., „Gamtinės kilmės rišikliai ir plėvėdariai dailės kūrinių ir restauravimo technologijose“, *Muziejinių eksponatų priežiūra, I dalis: Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, Vilnius, 2009, p. 398–412.
6. Giniūnienė A., 2010, p. 229–240.

Found and Restored Sculptures of Evangelists

GRETA ŽIČKUVIENĖ

Sculptures of four evangelists were discovered in the Church of St. Johns, Vilnius, and they are only a small part of forgotten and newly discovered artworks of this church. The Church of St. Johns has a long history of rebuilding, restoration, facade and interior changes. During reorganization of the chapels' altars, many sculptures from other churches of Vilnius that were closed after the Uprising of 1831 found shelter in the Church of St. Johns. In 1979 the Science Museum was established in the Church of

1

2

3

4

St. Johns, and the premises were adapted to the needs of the museum – sculptures and altars were removed. During the last restoration of the church (1972–1979), sculptures were moved to the basement and ancillary rooms next to the organ. To this day, twenty two sculptures have been preserved in these premises: four allegorical, four evangelists, two angels, six angels, five saints and a small of sculpture Prophet Zacharias. In 2010 Vilnius University Museum was established. Sculptures were raised from oblivion and their gradual restoration started. In 2015–2016 five artworks were completely restored: four evangelists and the sculpture of St. Barbara. This publication analyses the sculptural group of evangelists, which dates back to the mid-18th century.